

NÉMETH ZSOLT

A közbiztonság kriminológiai aspektusai

Közbiztonságon a legáltalánosabb, egyúttal a legfelületesebb megközelítésben a bűnözés hiányát, vagy legalábbis nagyon alacsony szintjét érti a széles közvélemény, és persze a közakaratot megjelenítő politikai diskurzus is. Ezzel nem csak az baj, hogy a bűnözés tényeinek megismerésében komoly nehézségeink vannak (lásd a látens bűnözés becslésének problémáit), így felettébb bizonytalan a kriminalitás valódi veszélyeinek a megítélése, hanem az is, hogy az emberek biztonságát sokkal inkább fenyegetik más kockázatok, mint a betegségek, az éghajlati és más katasztrófák, a munkahely vagy a lakhatás elvesztése és hasonlók, amelyek ráadásul globális dimenziókat öltve szinte elháríthatatlanok, szemben az alapvetően lokális jellegű bűnözéssel. A tisztánlátás pedig azért is fontos, hogy elkerülhessük a „processzuális maximalizmus” csapdáit, jelesül, hogy a büntetőjogi normáknak döntő, csaknem kizárólagos szerepe lenne a bűnözés leküzdésében, ahogy erre *Cséka Ervin* meggyőzően figyelmeztet írásaiban. Ugyanis ennél fontosabb a bűnelkövetők leleplezése és az ennek során megismert oksági tényezők (társadalmi-gazdasági, individuális-erkölcsi és pszichológiai) kezelése, befolyásolása.² Különösen napjainkban fontos figyelmeztetnünk erre, amikor a represszív állami beavatkozások semmire sem óhajtanak tekintettel lenni, csakúgy, mint évszázaddal ezelőtt, amikor pedig Fayer László bírálta visszatérően, hogy a büntetőjog klasszikus felfogásával szemben nem az elkövetett tette, hanem a veszélyes személyiségre helyezték a hangsúlyt.³

Cesare Beccaria a híres olasz jogtudós, a kriminológia tudományának megalapozója, harmadfél évszázada írta le máig érvényes, sokat idézett gondolatát: a bűnt jobb megelőzni, mint büntetni.⁴ Tapasztalati felismerés vezette: városában, a 120 ezer lakosú Milánóban, az 1700-as évek közepén, számolatlanul végeztek ki, vagy vetettek súlyos fogságba bűncselekmények miatt embereket, de a bűnözési kedv mit sem lanyhult. „Az állam kegyetlen, igazságosztó hatalma vezeti az apagyilkos kezét,” mondta, summázva, hogy az állam büntetőhatalma, ugyan félelmetesen nagy, az emberek magatartását büntetéssel mégsem tudja befolyásolni, sőt „az emberi lélek a mind kegyetlenebbé váló büntetés arányában megkérgesedik.” Ezért hát, nem érdemes a büntető igazságszolgáltatásra hagyatkozni, hisz az egyént kevésbé vigasztalhatja, hogy a neki kárt okozót megbüntetik, fájdalma, sérelme a maga teljességében soha nem reparálható, az elszenvedett

---

¹ A tanulmány a szegedi jogi kar Kriminológia c. tantárgyának gondolati, tartalmi összefoglalása.

² CSÉKA ERVIN: *Megjegyzések az új büntetőeljárási kódex koncepciójához*. Acta Juridica et Politica, Tomus LIV, Fasciculus 5. Szeged, 1988.

³ NÁNÁSI LÁSZLÓ kecskeméti megyei főügyész idézi: *Fayer László emlékezete c. tanulmányában*. Magyar Jog 2002/6.

⁴ BECCARIA, CESARE: *A bűnökről és a büntetésekről*. Budapest, 1999.

támadás emléke nyomasztó élmény marad, s biztos csökken az életminősége.

Beccaria arra is rájött, hogy a „bűnmegelőzés legjobb, és egyben a legnehezebb esz-koze a nevelés tökéletesítése,” mindannyiunk tapasztalata igazolhatja ezt. Szép volna, ha minden ember jó helyre születvén, egészséges öntudatú, magabiztos, a nap alatt a helyét, másokra is tekintettel megtaláló egyeddé válhatna, de ez egyre bajosabbnak tűnik. Ez volna a bűnmegelőzés szocializációs stratégiája, és így azzal lenne biztonságos a világunk, hogy nem lenne emberfia, aki a szükségletei kielégítésében és a konfliktusai megoldásában normasértő módon, azaz mások rovására cselekedne. A fejlődés azonban egyelőre vészterhes irányt mutat, nem kevesebb, sokkal több, azoknak az embereknek a száma, akik nem képesek különféle közösségekbe beilleszkedni: alkoholisták, öngyilkosok, mentális betegek (mindezek tüneteként sokan hajléktalanok) lesznek, önmagukat pusztítják, ezen felül pedig közvetlen károkat is okoznak másoknak, nekünk (szerencsés helyre születetteknek). Ebbe a sorba illeszkedik a bűnelkövető, aki – noha, ezt a szabályokat értő, követni tudó ember nem nagyon érti meg – szintén a saját sorsának a fogja. De, mindegy is: jogos a kívánság, mentesülni akarunk a mások zavaraitól, biztonság iránti igényünk alkotmányos jog. Mindezek következtében világszerte teret nyer a szituációs bűnmegelőzési stratégia, azaz, ha érdemben nem tudunk oda hatni, hogy ne teremtődjenek bűnös szándékú emberek, akkor legalább akadályozzuk meg a károkozásukat.

Érdemes számba venni, hogy a közbiztonság létrehozásában kinek van felelőssége, lehetősége szerepvállalásra. Első az állam, kötelező feladata rendészeti szervezet (első-sorban, de nem kizárólag a rendőrséget) működtetni, főleg a közterületek rendjét védeni. Felelős azonban a polgár is: sorsáért, életéért, vagyonáért, sőt a közösség viszonyaiért is, amelyek bünt teremnek. Tudnunk kell, hogy a közbiztonság hiánya lényegében az együttműködés hiányát jelenti, emberek és emberek, emberek és intézmények között. Nagyon fontos a jól működő civil szféra is: az emberek öntevékeny közreműködése nélkül semmilyen állami cél nem valósulhat meg, különösen így van ez a kriminalitás kezelésével. S végül, ma már, semmiképpen nem hagyhatjuk számitáson kívül a piacon megvásárolható biztonságot, a személy- és vagyonvédelmi vállalkozások szolgáltatásait. Ekképpen a közbiztonságot joggal nevezhetjük kollektív társadalmi terméknek.

Az egyik tényező, az országlakó ember felől indulva, vegyük számba az egyént fenyegető, tipizálható veszélyeket. A veszélyek listázásánál az ember átlagos napi működését vehetjük alapul, mi történhet velünk, szeretteinkkel, javainkkal, miközben éljük az életünket. Induljunk ki abból, amit kriminológusok szoktak idézni: „Minden baj, azzal kezdődik, hogy az ember elindul otthonról.” Ez persze nem teljesen igaz, mert otthon is megeshet a baj, de alapvetően mégiscsak az a lényeg, hogy amikor másokkal kapcsolatba kerülünk – közlekedőként, vásárlóként stb. – akkor jön létre a helyzet, amelyben a bűncselekmény megtörténik, amelyben áldozatok, de elkövetők is lehetünk, gyakran magunk számára is meglepetésként. A bűnös emberi magatartáshoz (amely a bűncselekmény elkövetésében nyilvánul meg) rendszerint három tényező szükséges: a kellően motivált tettes, az alkalmasnak mutatkozó áldozat és a megfelelő szituáció. A szituáció két vonatkozásban is jelentős, lehet fizikai és szociális jellegű. A fizikai tér, a település szerkezete, átláthatósága, rendezettsége, amely a rendetlenségre ösztönöz, vagy lehetővé teszi a kockázatmentes támadást. A szociális tér pedig valamilyen társas viszonyt jelent, ahol az emberi kapcsolatok szolgálnak alapul a kriminális viselkedés kifejlődésére. Ilyen például a családi erőszak, ahol éppen a szoros és nehezen megszakítható kötelék hívja elő az agressziót. Nővédő szervezetek a bontakozó konfliktusnál például azt ajánlják a nőknek, hogy igyekezzenek a lakás olyan részébe kerülni, ahol nincsenek kéznél

szűrő, vágó eszközök, mint a konyhában, itt a fizikai és a szociális közeg egyaránt jelentőséget kap.

Magyarországon egy ideje, markánsan a rendszerváltozás óta, komoly bűnmegelőzési törekvések és intézmények léteznek. A lehetőségek, eszközök tárházát a „Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája” foglalja keretbe.⁵ A stratégiában megfogalmazott cél az életminőség javítása, mégpedig a bűnözést produkáló társadalmi-gazdasági okok felszámolásával, a bűnalkalmak csökkentésével, valamint a sértettek segítségével (többek között az állami kártalanítás szabályozásával), egyszerűen az áldozattá válás megelőzésével. A magyar állam a stratégiájában megjelöli a prioritásokat, vagyis a fontos területeket:

- a gyermek és fiatalkori bűnözés csökkentése,
- a városok biztonságának fokozása,
- a családi erőszak megelőzése,
- a sértetté válás megelőzése, áldozatvédelem,
- a bűnismétlés megelőzése.

Ezekre a területekre tehát fokozott állami figyelem irányul, itt talán több segítségre is számíthatunk, mégis sok lehetősége, tennivalója van az egyénnek és családjának is. A bűnmegelőzés a nálunk elfogadott szemlélet szerint három szintű, és ezt keresztezve három irányú. Az elsődleges szinten társadalom- és gazdaság-szervezési, így elsősorban állami feladatokat találunk: ne legyen szegénység, kirekesztettség, legyen meg a feltétele a jó családi, iskolai, munkahelyi és lakókörnyezeti létnek, legyen tere az emberi kapcsolatoknak, amiben különös jelentősége van a fiatalok kortárscsoportjainak. A másodlagos szint a bűnözés vonatkozásában veszélyzónában élőkre irányul. Olyan emberekről, és csoportjaikról van szó, akik életmódjuk, tulajdonságaik okán közel vannak a bűnelkövetéshez, illetve az áldozattá váláshoz. Ilyenek például, egyfelől a csavargó utcagyermek, az iskolakerülő, a hajléktalanok, a drogosok, az alkoholisták és így tovább, másfelől, sértetti szempontból a nők, a gyermekek, az öregek, bizonyos veszélyes foglalkozásúak, mint a taxisofőr, a pénzespostás, a pénzszállító, stb. A harmadlagos szint a bűnismétlés megelőzésére irányul, vagyis a visszaeső bűnözés csökkentésére, ahol nem csupán az okos, igazságos és humánus büntetés a feladat, hanem a büntetés utáni visszavezetés, visszafogadás a közösségekbe (család, munka, társadalmi közélet). A harmadlagos szint az áldozatul esettek számára is nagyon fontos. A hangsúly a jóvátételen, a kárrendezésen van, hogy érezze, hogy törődnek vele, az állam mellette van. Ez napjainkban azért is fontos szempont, mert a büntető igazságszolgáltatás intézményei túlterheltek, leköti őket a tettes elfogásával és megbüntetésével kapcsolatos tengernyi kötelezettség, ezért bizony az áldozatra kevés figyelem jut, sőt olykor egyenesen további szenvedést okoznak neki a lélektelen eljárással. De van a sértetti vonalon egy további feladatunk, megakadályozni az ún. másodlagos viktimizációt, vagyis újabb bűncselekmény elszenvedését. Nagyon különös, de a viktimológiai kutatások ezt igazolják, akivel megesett, hogy megtámadták, másodszer könnyebben megtörténik vele valami hasonló, mint első alkalommal. Ugyanis a sértetté válásnak is vannak törvényszerűségei, nevezetesen a bennünk rejlő tulajdonságok okán keveredünk kriminális szituációba, tehát elsősorban az életstílus sebezhetősége rejlik a háttérben.

⁵ A 115/2003. (X.28.) országgyűlési határozat mellékletként elfogadott társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája c. dokumentum.

Ami pedig a bűnmegelőzési teendők három irányát illeti, az előbbiekből nyilván kitűnik, hogy lehet elkövetői, áldozati illetve szituáció orientációjú, vagyis az elkövetővé válást, az áldozatul esést szándékozzuk megelőzni, avagy a mindezeket lehetővé tevő szituációs feltételeket blokkolni. De, fontosak a bűnmegelőzés alapelvei is. Itt alapvetően alkotmányossági és ésszerűségi megfontolásokról van szó. Leszögezhetjük, hogy a bűnözés-megelőzés elsősorban az állam feladata, azonban az nem valósulhat meg az emberek öntevékeny közreműködése nélkül. Az államnak jogszabályi kereteket kell kijelölnie és a költségeket fedeznie (ahogy a bürokraták mondják: forrásokat kell biztosítani). Sok minden történt már ebben a vonatkozásban, van például áldozatvédelmi törvényünk, van az említett bűnmegelőzési stratégia, és készül egy bűnmegelőzési törvény is. Új intézményeink vannak, mint az Igazságügyi Szolgálat, ahol az Áldozatsegítő Igazgatóság is helyet kapott, a rendőrségen áldozatvédelmi referensek vannak, büntetőjogunk már lehetővé teszi a mediációt, vagyis a tettes-áldozat kiegyezést, aminek legfőbb tartalma a bocsánatkérés és megbocsátás, valamint a megállapodás a kompenzációról. De még sok a megoldatlanság, csak egyet, a családi erőszak kezelésére szolgáló távollattartási törvény botladozásait említve. Van állami pénz is a bűnmegelőzésre, ezt a bűnmegelőzést országos szinten koordináló Országos Bűnmegelőzési Bizottság pályázati úton osztja el. A legsürgetőbb teendő az önkormányzatokról szóló törvényben megfogalmazott ide vonatkozó passzus érvényesítése, tartalommal való megtöltése, nevezetesen hogy a helyi közbiztonságról az önkormányzatnak kell gondoskodnia. Ehhez egyelőre sem pénzük, sem szervezetük nincsen és hozzáértő szakemberük is kevés. Alapvető jelentőségű ugyanis, hogy a bűnmegelőzést nem lehet, csak helyi szinten szervezni, a helyi közbiztonsági problémákra válaszolva.

Alapvető jelentőségű, hogy tiszteletben kell tartani a gazdálkodók autonómiáját, és tilos bármiféle diszkrimináció is. A bűnmegelőzést nem lehet erőszakos módon megvalósítani, az emberek egyetértő részvétele nélkül csak felületes eredményre számíthatunk. Bölcs belátásra is szükség van: megfigyelhető, hogy – különösen a szituációra irányuló működés nyomán – a bűnözés súlypontjai áthelyeződnek más területre, más bűnözés formációra. Ha például megakadályozzuk a köztudottan csalásra épülő „itt a piros, hol a piros” nevű játékot, vagy a prostitúciót, a benne szereplők esetleg rabolni, vagy betörni fognak. Éppen ezért a legfontosabb alapelv, hogy az igazi eredménnyel kecsegtető bűnmegelőzés csak általános deviancia-megelőzés lehet, vagyis az emberi viszonyok befolyásolása, az életfeltételek javítása.

A bűnözés helyzete Magyarországon

Kriminológiai közhely, hogy a bűnözés a társadalom életének lenyomata, a közösség és a benne élő egyén életében fellépő zavaroknak a tünete, ezért azt hatalmi eszközökkel „visszaszorítani” nem lehet. Sokan mondják, hogy a megnövekedett bűnözés oka a sokakat sújtó elszegényedés, a határok kinyitása, a külföldiek tömeges beutazása, a demokratikus szabadságjogok kiteljesedése és hasonlók, azonban ezek legfeljebb árnyalják a képet, az igazság inkább az, hogy a bűnözés ebben az összefüggésben is a társadalmi folyamatok eredménye, mégpedig ama társadalmi folyamatoké, amelyek a rendszerváltást is kikényszerítették. A rendszerváltás Magyarországon, noha vér nélkül, sze-

rencsénkre, mégiscsak forradalmi változásokat hozott a tulajdonviszonyok, a termelés és az elosztás egész makro-rendszerében és így a polgárok hétköznapjaiban is. Tudjuk, hogy az ember nem könnyen alkalmazkodik még a kisebb változásokhoz sem, ezért semmi meglepő nincs abban, hogy a helyüket nem, vagy nehezen találó, a beilleszkedni nem tudó emberek sokkal többen lettek, hogy a devianciák, benne a bűnözés is, súlyosbodtak. Nem történt más, mint, hogy a gazdaság gyarapodásával lehetőségeink és igényeink megsokasodtak: emberek és árucikkek hatalmas tömege utazik északról délre és keletről nyugatra, vagy onnan vissza. Az áru és pénzpiac globalizálódik, a multinacionális cégek betelepülése nyomán már mindannyiunknak van némi képe arról, hogy milyen hatalmas és átfogó folyamatok zajlanak le a világban. Mindezek következtében az emberek közötti kapcsolatok, különböző viszonylatok száma a többszörösére növekedett, ennek megfelelően lényegesen több lett a konfliktusok lehetősége is, amelyek esetenként bűncselekmény elkövetésében nyilvánulnak meg. Nincs különbség a bűnöző és a nem bűnöző ember magatartásának oksági mechanizmusában. A kriminológia tudománya nem jutott olyan eredményre, hogy létezne valamiféle bűnöző személyiség amely egészében, feltétel nélkül különbözne a nem bűnöző ember személyiségétől. A bűnöző személyiségben csupán bizonyos elemek, torzulások ismerhetők fel, amelyek megfelelő külső hatások következtében öltenek testet társadalomellenes cselekvésben. A könnyen elfogadott felületes közvélemény ellenére a bűnözés nem néhány elvetemült ember produktuma, hanem valamennyiünké. Egyfelől a közösség életének megszervezése és gyakorlása során mutatkozó hiányosságok eredményeznek bűnre vezető alkalmakat, azaz bűncselekményeket előidéző okokat és körülményeket, másfelől az emberek többsége elkövet valamilyen jogsértést az élete során. A bűnözés ugyanis racionális emberi magatartás, szükségletkielégítő vagy konfliktus megoldó jellegű, és hát régi történet, hogy nem minden ember képes ezeket rendezni a többség által elfogadott módon.

A kriminológiai gondolkodás tehát helytelennek tartja a társadalom felosztását bűnözőkre (akik mindig mások és érdemtelen gonoszok), valamint jó emberekre (akik természetesen mi volnánk), különösen Magyarországon, ahol napjainkban fájdalmasan sokan (a többség) úgy gondolják, hogy a szabályok megszegése előnyökkel jár, és önmagának – különféle indokokkal – megengedhető. Mindennapi játékaink egyike a szabályok kijátszása a magunk előnyére, arra persze ritkán gondolva, hogy ez valakinek egyúttal hátrányt jelenthet. A normák, különösen a büntetőjogi tilalmak tudatos áthágására persze nem mindenki képes. Neveltetésünk, világnézetünk, vérmérsékletünk és még sok más tényező együttes hatása, vagyis a személyiségünk milyensége mellett még a külső körülmények ösztönző vagy gátló hatása is nagy szerepet kap ebben. A személyiség és a szituáció konstellációja idézi elő az egyes embernél a bűncselekmény elkövetését. A kriminológia oksági mechanizmusa szerint az embert a szükségleteinek a tudatosult formája, a motívumok készítetik cselekvésre. Az ösztön- és vágytendenciákkal szemben általában megjelennek a kötelességtendenciák, melyek a meg nem engedett cselekvéstől visszatartanak. A motívumok harcának eredményeképpen születik meg a döntés, adott esetben a bűncselekmény elkövetését jelentő cselekvés vagy az attól való tartózkodás. Napjaink szakirodalmában élénken foglalkozik ennek kapcsán a „kalkulációval”, az elkövetőnek a lehetséges hasznot, előnyt mérlegelő értékelésével. Ha a szükségletek kielégítésének kevésbé járható útjait teszi lehetővé a társadalom vagy éppen azt sugalmazza, hogy boldogulj, ahogy tudsz, nagyobb lesz az illegális cselekvésre készítés. Éppígy gerjesztheti a bűnözést, ha a kalkuláló komoly eséllyel számíthat arra, hogy a gyenge vagy szakszerűtlen büntetőrendőrség nem lesz képes őt leleplezni, vagy ha

a várható büntetés nem túlságosan tűnik elviselhetetlennek, de ennek nem biztos, hogy nagy jelentőséget kell tulajdonítani. A kutatások általában azt hozzák ki, hogy a bűnelkövetőnek a legkevésbé az jár a fejében, hogy tettéért majd büntetésben lesz része. Az ember természete már csak ilyen: bízik az ügyességében, a szerencséjében, vagy egyszerűen a következményt túl távolinak látja, az elérhető haszon pedig a szeme előtt lebeg.

Mindez fokozottan érvényes a bűnözés modern formációjára, a szervezett bűnözésre. A bünszervezetek működésének ugyanis egyik lényeges mozzanata az aktív védekezés az akadályozó tényezőkkel szemben. Szisztematikusan tanulmányozzák a rendőrségi módszereket, lehallgatják a rendőrségi hírforgalmazást, tudatosan kutatják és építik a rendőrségi kapcsolatokat, büntetőügyeikben megfélemlítéssel és egyéb eszközökkel töreksenek a tanúk befolyásolására. Elemzik a jogszabályokat a felhasználható joghézagok feltárása végett. A bünszervezetek tagjai számára a bűnös tevékenység úgyszólván hivatás, de mindenképpen egzisztenciateremtő hatású.

A másik oldal, az állam, és szakapparátusa a rendőrség és más rendvédelmi szervek munkájának is fontos része – még ha nem is tudatosan Harsányi János játékelméletének téziseit alkalmazva – a bűnözésre vonatkozó kockázatelemzés.⁶ Különösen a bűnmegelőzés vonatkozásában fontos tudatosan felmérni, hogy a lehetséges bűnelkövetők milyen irányokban és módon károsíthatják az embereket, ennek alapján lehet megfelelő ellenintézkedéseket kidolgozni. Az állami vezetés felelőssége az is, hogy a bűnözés és az ellene létrehozott intézmények működése között viszonylag elfogadható egyensúly legyen. Az egyensúly megbomlása politikai jelentőségű tényező lehet. Nem kevésbé fontos az, amit Harsányi János az elméletének summázataként megfogalmazott: ha a társadalom elfogad olyan szabályokat, amelyek valóban a közösség javát szolgálják és azokat be is tartják, az mindenki felemelkedésével fog járni. A szabályoknak akkor van értelmük, ha azok ésszerűek és az egyes ember érdekét úgy szolgálják, hogy közösségbe való beilleszkedésüket, vagyis másokkal való együttműködésüket elősegítik. Ez felfogható intelmeként is a törvényhozó számára, hogy „életidegen” szabályok ne szülessenek, de a polgárnak is rá kell éreznie, hogy a közösen elfogadott játékszabályok betartása saját egyéni érdeke is.

A bűnözés ma Magyarországon pontosan olyan, mint az a társadalmi berendezkedésünk, a hétköznapi kultúránk által meghatározott, ebben az értelemben tehát nincs benne semmi rendkívüli, ezért indokolatlan a harangokat félrevernünk és a néhány, de mindenképpen kivételes drámai bűnügy reflektorfénybe állításával, túlzóan általánosítva, az emberek nyomasztó érzéseit, mindennapi félelmeit növelni. Tehát, milyen is a magyarországi bűnügyi helyzet? A szakemberek, tényeken alapuló meggyőződése, és ez már hosszú évek óta így van, hogy hazánk Európában a közepesen kevésbé fertőzött országok közé tartozik. Napjainkban ez mintegy 400-420 ezer ismertté vált bűncselekményt, 120-130 ezer kézrekerült bűnelkövetőt és 220-250 ezer bűncselekménnyel sújtott áldozatot jelent évente. A kriminológiában használatos egy mutatószám a bűnözési intenzitásra, eszerint nálunk 100 ezer lakosra 4200 körüli bűncselekmény jut. Ez tőlünk keletre kisebb, nyugatra pedig sokkal nagyobb. Minél nyugodtabb, konszolidáltabb egy társadalom, úgy tűnik, annál nagyobb bűnözést kell elviselnie. Ez az arány például Ausztriában 7 ezer, Németországban 8 ezer, az Egyesült Államokban 10 ezer, Svédországban 12 ezer, Hollandiában pedig 14 ezer körül van. Már ebből is levonható a következtetés, hogy, noha a szegénység, a nyomor bizonyára jelent valami kényszert, vagy ösztönzést

⁶ NAGY FERENC: *Harsányi János a játékelmélet Nobel-díjasa*. 1995.

a bűnre, mégis inkább a jólét, a bőség (áruban, utazásban, emberi kapcsolatokban) a fő mozgatórugó a bűnözés hátterében. A rendszerváltás társadalmi megrázkódtatásai egyébként megmutatkoztak a bűnözésben is, a 80-as évek közepétől egy évtized alatt az ismertté vált bűncselekmények száma megnégyszereződött (120 ezerről 500 ezerre), miközben a bűnelkövetők száma csupán megkétszereződött (60-70 ezerről 120-130 ezerre). Az életszínvonal radikális megemelkedése magyarázza azt is, hogy a cselekményi átlagos megnégyszereződésen belül a vagyoni elleni deliktumok hatszorozódtak, míg a személy elleni erőszakos cselekmények csupán duplázódtak. Persze, annak, aki elszennved egy ilyen sérelmet annak ez nem vigasztaló, de hát mégiscsak érdemes rámutatni, hogy az erőszakos, személy elleni cselekmények száma a rendszerváltást kísérő megannyi megrázkódtatás és trauma hatására is 13 ezerről csak 26 ezerre növekedett.

A bűncselekmények jellemzői

A rendszerváltás óta hozzávetőlegesen 500 ezer bűncselekmény kerül napvilágra éves átlagban (egyszer 1998-ban volt 600 ezer is), az utóbbi fél évtizedben csökkenés mutatkozik, 400 ezer felé tart az irány. A bűnözés nagyon sokféle magatartásból tevődik össze, a bűnözés szerkezete azonban néhány fő bűncselekményi típussal bemutatható. A legveszélyesebb, és a bűnözési félelmet leginkább generáló a személy elleni erőszakos bűnözés. Ennek zöme testi sértés, konfliktusok, viták végére a pont – elfogyván az érvek – sérülés okozásával kerül. Súlyosabb változata (nyolc napon túl gyógyuló sérülés) évi 8 ezer, a könnyű testi sértés pedig 2-3 ezer. A legsúlyosabb megvalósulása az élet kioltása, 400-nál kevesebb (ennek fele kísérlet, vagyis az áldozat életben marad), ez is évről évre határozottan csökkenést mutat. Nagyon fontos jellemzője az ilyen cselekményeknek, hogy többségében nem idegenek között zajlik le, hanem rokonok, párkapcsolatban vagy valamiféle ismeretségi kötelékben. Számunkra ebből különösen az lényeges, hogy a viszonyok elromlásához rendszerint minden szereplőnek van köze, a megelőzés lehetőségeit, tehát érdemes ebben keresni. Az egyik legdurvább erőszakos (ám anyagi haszon megszerzését célzó) bűncselekmény a rablás, ahol erőszakkal vagy fenyegetéssel vesznek el értéket a sértettől. Évente három – három és fél ezer feljelentés érkezik rablásról. Ezek egy része régóta ismert módon zajlik le, kocsmában italozás közben, vagy utána, egy másik harmadukat gyermekek követik el kortársaik sérelmére (telefon, más értékes mobil eszköz, kerékpár, stb. elvételével), és egy harmadik típus a pénzzállítók, pénzörzökre irányul (egyszemélyes boltos, postás, taxis is közöttük, újabban gyógyszerár), amelyek súlyos kimenetelűvé alakulhatnak és tényleges brutális megtámadását jelentik a közbiztonságnak.

A második nagy csoportja a bűncselekményeknek vagyoni ellen irányul. A 60-as, 70-es években az összes bűncselekmény 60 %-a volt ilyen, az életszínvonal emelkedésével ezek is szaporodtak, 10 éve volt a csúcspont, csak ebben a kategóriában közel 500 ezret számláltak a statisztikusok, az össz-bűnözés 82 %-át. Most megint csökken ez az arány, minden szociális nehézség ellenére, úgy tűnik, a helyzet megnyugodott, a bűnelkövetésen kívül más megoldások is rendelkezésre állnak. A vagyoni elleni bűnözés több mint fele egyszerű alkalmi lopás. A betöréses lopások látványosan csökkentek az elmúlt évtizedben, 100 ezerről 40 ezerre, ezek egyharmada irányult magánlakásokba. A lopások

sajátos célpontja a gépkocsi, évente 6-7 ezret lopnak el véglegesen (tíz éve még a dupláját), és a zseblopás (5-6 ezer). A csalások ellenben szaporodnak, évente 30-40 ezer ügyben dolgozik a rendőrség, ez durván tízszeres növekedés a rendszerváltás előtti időkhöz képest. Különösen a sok embert érintő befektetési csalások és piramisjátékok okoznak nagy kárt, úgy látszik, sok embernek jön meg a kedve a kockázatos ügyletekhez és van is mit kockáztatnia. Persze nem csak a tehetős emberek a célpontok, az ingatlancsalásokban egyszerű, de tájékozatlan embereket húznak csöbe felkészült jogászi és ingatlan szakértelem segítségével. Még egy típus terjed nagy sebességgel, mégpedig a szerzői jogok megsértése, a számítástechnika óriási lehetőségeket teremt a szerzői jogokkal védett szellemi termékek másolására, terjesztésére, a köznapis ember itt inkább elkövetőként kerülhet bajba, de mohósága vagy tudatlansága okán áldozatnak is tekinthetjük.

A közlekedés – amelyben mindenki részt vesz – a gondatlan bűnözés területe, ahol a büntetőjogi felelősség alapja az, hogy a károkozó elmulasztja a mindenkitől elvárható körültekintést és elővigyázatosságot. Tekintve, hogy a közlekedésben a motorizáció napjainkban is rohamléptekben bővül, nagyon érdekes, hogy a közlekedési bűncselekmények száma két évtizede alig változik, évi 22-23 ezer körül van. Ezek kétharmada ittas járművezetés, amikor egyébként baj nem történt, csak az alkoholos állapot megállapítása, 4-5 ezer pedig a közúti baleset okozása. A közelmúltig évente 1200 körül volt a közúti balesetben meghalt emberek száma, az objektív felelősség, vagyis a zéró tolerancia bevezetésével ez több százal csökkent.

A javulás rendkívüli mértékű, hisz két évtizeddel ezelőtt még évente 2500 körül volt a közúti balesetek halálos áldozatainak a száma. Mégsem lehetünk elégedettek, az uniós átlaghoz képest még mindig sok a tragédia, ezért további erőfeszítésekre van szükség az ellenőrzésekben, de a forgalomszervezésben is.

Nagyon gyorsan bővülő kategória a közrend elleni bűncselekményeké, 1989 óta számuk nyolcszorosára növekedett (80-84 ezer évente). Négy alfejezetből áll össze: közbiztonság elleni (például terrorcselekmény, visszaélés lőfegyverrel, robbanóanyaggal, bűnszervezet létrehozása, tiltott állatviadal és tiltott szerencsejáték szervezése, veszélyes eb tartása, stb.) köznyugalom elleni [mint önkényuralmi jelkép használata, közveszéllyel fenyegetés (a „bombardiád”), garázdaság], a közbizalom elleni (köz- és magán okirat-hamisítás), és végül a közegészség elleni bűncselekmények (mint a kábítószerral visszaélés, környezet- és természetkárosítás). Látható, hogy ezek a magatartások veszélyesek ugyan a közbiztonságra, ám nem nevezhető tömegesnek a megvalósulásuk, kivéve az okirattal kapcsolatosakat, melyek az egésznek a kétharmadát teszik ki és a közterületen riadalmat és felháborodást kiváltó garázdaságot, amelyek megháromszorozták a rendszerváltás óta, és ma már évi 10 ezret regisztrálunk.

Gazdasági bűnözés a rendszerváltás előtt a mai értelemben nem volt, hisz a tervgazdaság körülményei között nem voltak piaci szereplők és termelő vállalkozások, így legfeljebb a társadalmi tulajdont károsító vagyon elleni cselekményekről volt szó. A piacgazdaság óriási lehetőségeket teremtett a befektetésekre, innovációra, a szabad vállalkozásra, és ez bizony együtt jár a jogsértő tevékenység lehetőségével, ami nem is könnyű azonosítani, pláne bizonyítani. Az összes bűncselekmény 2-4 %-a tartozik ide, manapság 10-20 ezer évente. Itt rendszerint nincs feljelentő, nincs egyéni sértett, ezért a felderítésre, ellenőrzött szervezetek (rendőrség, pénzügyőrség, APEH, PSZÁF, GVH, stb.) aktivitásától függ, mennyi kerül napvilágra. Az ide tartozó bűncselekmények sajátossága, hogy a vagyonhoz fűződő jogok mellett a gazdálkodás rendjének a sérelme is megvalósul. Ez utóbbi nagyon fontos, hisz a termeléshez, kereskedelemhez a szereplők

egymás iránti bizalma kell, és ezt a bizalmat kihasználva lehet a másik kárára bűnösen nyereszkeskedni. A gazdasági bűncselekmények fokozott veszélye ebben, vagyis a bizalom megrendítésében áll, továbbá abban, hogy nehéz a felderítés, hogy egy cselekménnyel nagyon nagy kár okozható és ez sok embert érint. A gazdasági bűnözés körében a leggyakrabban a csödbüntett, a csempészet- és vámorgazdaság, a pénzhamisítás (2-3 ezer), valamint a készpénz helyettesítő fizetőeszköz (mint a bankkártya) hamisítás (3-4 ezer), és ezek további növekedése prognosztizálható.

Ha már fentebb említettük a szervezett bűnözést, erről is kell mondanunk valami megfoghatóat. Nehéz a jelenséget bemutatni, leírni, nagyon sok a fogalma körül a zavar, a ködösítés. A dolog lényegében rejlik persze a magyarázat: a szigorú belső és külső konspiráció, a tagolt munkamegosztás, a hierarchikus, alá-fölérendeltségen alapuló szervezet és más egyebek okán tényleg nagyon nehéz a működését feltárni, természetét megismerni, többek között éppen ez adja a különleges veszélyességét. A hagyományos bűnüldözési eszközök és büntetőjogi intézmények nem is alkalmasak az ellene való fellépésre: szerte a világon megengedik a különleges eljárásokat, mint a fedett nyomozó, a névtelen tanú, vagy a magántitkokhoz való könnyebb hozzáférés (lehallgatás, bankszámlák megismerése, stb.). Mindazonáltal a hétköznapi ember közvetlenül ritkán érintett a szervezett bűnözés fenyegetettségében. Ennek ugyanis nem a közfelfogásban elterjedt leszámolások, utcai kivégzések, robbantások, bandaháborúk a fő jellemzői. A szervezett bűnözés a lényege szerint gazdasági tevékenység, valamiféle kereskedelem leginkább: kábítószer, ember (a prostitúció is valójában ez), műkincs, dohánytermék, fegyver kereskedelme, kihasználva a régiók és országok közötti eltéréseket. A szervezett bűnözést a profitszerzés mozgatja, professzionális eszközökkel és módszerekkel a minél nagyobb haszon elérése, végeredményben ugyanaz a hajtómotorja, mint a legális gazdasági életnek, csak itt törvénytelen, sőt bűnös tevékenységgel még nagyobb hasznot törekszenek elérni. Még az ún. védelmi zsarolások, a védelmi pénzek erőszakos beszedése is elsősorban a gazdasági tevékenységek körébe tartozik, hisz a biztonság fontos tényezője a kereskedelmi környezetnek, napjainkban pedig a biztonságot is árúnak tekintjük, amelynek az előállítására szintén költenünk kell. Az állam azonban a megnövekedett biztonsági igényeket képtelen kielégíteni, ezért is van egyre bővülő részesedése a biztonsági piacon a piaci alapon működő biztonsági vállalkozásoknak.

Mindezekből levonható a következtetés, hogy a szervezett bűnözés ott talál magának teret, ahol valamely árura vagy szolgáltatásra nagy tömegeknek van igénye és azt az állam nem képes kielégíteni, sőt némelyiket tiltja, el akarja fojtani hatósági eszközökkel. Emberi szükségletekről van szó, legyen arról bármi is a véleményünk: drog, prostituált nő, fegyver stb. Ezért mondja a kriminológia (a megértő jellegű tudományként a megoldásokat keresve), hogy sokszor hatékonyabb ezeket a szükségleteket elismerni és kielégítésüket valahogyan szabályozni, mert akkor ellenőrizhető lesz, miáltal a nagyobb károk nagyobb valószínűséggel válnak elkerülhetővé, mintha fokoznánk a büntetéseket.

És végül még egy fontos terület, noha a statisztikai adatok nem jelentősek, a házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni cselekmények csoportja. Mindössze egy százaléka a megismert bűnözésnek, de biztosak lehetünk, hogy nagyon sok nem jut a tudomásunkra, hisz nagyon érzékeny része az emberi életnek, ahol ezek történnek: családi erőszak, pedofília, erőszakos nemi bűncselekmények, kiskorú veszélyeztetése. A kategóriába tartozó cselekményeknek több mint a felét a tartás elmulasztása adja, és van egy újabb megvalósulás is, ami a gyermekekről készített tiltott pornográf felvétellel kapcsos-

latos. Az utóbbi években 10-15 ezer ügy bukkant fel, összefüggésben az Internet térhódításával.

A bűnözést, a bűnös emberi magatartást sokféle okkal magyarázzuk. Erősen tartja magát az a nézet, hogy a modern társadalmak egyik legnagyobb baja a közösségek lazulása, széthullása, hogy az emberek a bonyolultabb és gyorsan változó viszonyok közepette mindinkább magukra maradnak, sőt keresik az elszigetelődést, mert nem találnak egymással kapcsolatot. A kriminológia is azt magyarázza, hogy a mikrocsoportok, ahol a mindennapjaink zajlanak a legfontosabb meghatározói az életünknek. Ezek a mikrocsoportok – a család, az iskola, a munkahely, a lakókörnyezet és a kortárs csoportok – közvetlenül alakítják viszonyainkat és lehetőségeinket és persze mi magunk is visszahatunk és alakítjuk a társadalmi környezetünket. A mikroközeg minőségét és összetevőit a szociológusok tanulmányozzák, a kriminológia megállapítja a tény, hogy ha az egyén nem képes ezekben a csoportokba integrálódni, nem találja azokban a helyét, akkor deviálódni fog, vagyis nem képes társadalmilag elfogadott módon viselkedni, ennek következtében önmagát pusztítja vagy másoknak okoz kárt: alkoholista lesz, öngyilkos, drogfogyasztó vagy bűnelkövető, esetleg kevésbé látványos módon, az elméműködésében támadnak zavarok.

Minden társadalom sokat bajlódik ezzel: tagjainak egy viszonylag állandó hányada törvénytelenül deviálódik. Régi keletű a vita arról is, hogy ennek a költségeit ki állja, ki a felelős a beilleszkedni nem tudásért: a közösség, amely kitermelte ezeket a bajokat vagy az egyén, aki tanúsítja azt. Egyszerűen szólva, a kérdés lényege az, hogy az ember sorsa a viszonyai által meghatározott-e vagy pedig szabad akaratából cselekszik. A válasz világnézetünktől, de anyagi teherbíró képességünktől is függ: szegény országokban bizony hajlanak arra, hogy a szerencsétlen sorsú embert magát hibáztassák. Heller Ágnes filozófus érzékletes képpel foglal állást: „Mindannyian bele vagyunk hajítva a világba, a születésünk véletlenje, hogy milyen közösség tagjai leszünk.”⁷ Akit a vakszerencse rossz helyre juttatott, nehezen lehet jó, egyedül láthatóan képtelenség is, csak a jó közösség segíthet. Ebben van a jó helyre született többségnek felelőssége: jó, ha észben tartjuk, a rossz sorsú emberek segítése másra nem hárítható – anyagi kiadásokkal is járó – kötelességünk.

---

⁷ HELLER ÁGNES: *Etika az ún. posztmodern korban*. Előadás a Zöld Kakas Líceum: Az érték közvetítés fejlesztési konferenciáján. Budapest, 1999. május 21.

ZSOLT NÉMETH

CRIMINOLOGY ASPECTS OF PUBLIC ORDER

(Summary)

The contribution is a mental summary of criminology subject at law faculty, Szeged. The public order is not equal the lack of criminality, the safety is threaten by much risk in weekday. Cesare Beccaria accordingly established 250 years ago: it is much better preventing the guilt than punishing. A the safety recently is mutual social product, not only responsibility of police. In our day we have a good framework for the crime prevention, The National Strategy of Societal Crime Prevention.

In Hungary the situation is criminality is bearable, it is adequate to economic stage of our country. In the last decade approximately 500 000 crimes and 120 000 perpetrators were put on the map. We have the joint responsibility to help the hard pressed persons after their punishment do fit in our society.